

АНОТАЦІЯ

Петренко І. Ф. Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець XIX ст. – 1991 р.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне 2023 рік.

Зміст анотації

У дисертації здійснено цілісний аналіз особливостей формування простору класної кімнати початкової школи України кінця XIX ст. – 1991 р. як основного структурного компонента шкільного простору, головного приміщення у школі, у якому забезпечуються необхідні умови для якісного освітнього процесу й усебічного розвитку дитини задля актуалізації позитивного досвіду за умов творення Нової української школи (НУШ).

Важливим завданням сучасного етапу розвитку українського суспільства є створення такого освітнього простору, який задовольняв би фізичні, фізіологічні, вікові, гендерні, психологічні, емоційні потреби зростаючої особистості, особливо на початковому етапі навчання. Впливи пандемії COVID-19, російсько-української війни на життя дитини загалом, а особливо на організацію освітнього процесу, освітнього простору, на сьогодні, на жаль, є визначальними, позаяк у нинішніх реаліях практика перебування близько 30-40 дітей в одному фіксованому просторі впродовж дня є неможливою.

В Україні інтенсивно запроваджується онлайн освіта: працює Всеукраїнська школа онлайн, використовуються різноманітні платформи дистанційного навчання (Zoom, GoogleClassroom, Meet) й т. п.

Водночас у дітей молодшого шкільного віку має сформуватися провідна діяльність – навчальна, вони повинні «навчитися вчитися», спілкуватися й т. ін. Виникає потреба у формуванні такого освітнього середовища, такого освітнього

простору, які б були одночасно розвивальними і максимально ефективними, безпечними й комфортними для дітей і педагогів, що відображено в Концепції Нової української школи. Така орієнтація сучасної освіти спонукає освітян актуалізувати наявні ідеї й обґрунтовувати нові підходи, зокрема й до формування простору класної кімнати, що, зрештою, уможливить доцільну організацію освітнього середовища й освітнього простору Нової української школи.

У зв'язку з появою нових викликів і проблем за умов психотравмувальних подій набуває актуальності вивчення історико-педагогічного досвіду минулого щодо створення сприятливого освітнього середовища й, зокрема, формування простору класної кімнати початкової школи, що дасть змогу не лише зберегти наступність у розвитку педагогічної науки, а й актуалізувати позитивний досвід в умовах творення НУШ. Простір класної кімнати початкової школи України з кінця ХХ ст. й до 1991 р. мав свою історію формування, що пов'язана зі зміною підходів до освіти, зміною культурного середовища, розвитку матеріально-технічної бази.

Відповідно до проблеми дослідження джерельну базу роботи розподілено на шість основних груп: нормативно-правові документи з питань організації освітнього простору; документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України (ЦДАВО України, ЦДІА, ЦДІАУ), у музеях різних регіонів України й Польщі; періодичні видання, у яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали з проблеми дослідження; праці вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких аналізувалися питання шкільних будівель, організації простору класних кімнат у визначених хронологічних межах; інтерпретаційні джерела; довідкова література.

У дослідженні історіографію проблеми за хронологічним та проблемно-тематичним підходами розподілено на три періоди відповідно до характерних тенденцій кожного з них: I період (1899–1917) – спроби реформування шкільної

освіти в імперську добу, «педагогічна думка і школа в період визвольних змагань українського народу» (М. Гундобін, О. Доброславін, Т. Мюнніх, Ф. Ерісман, В. Ігнат'єв, В. Фармаковський, П. Альошин, І. Скворцов й ін.); II період (1917–1991) – «формування національної шкільної політики», період становлення «української педагогіки як складової «російсько-радянської» культури» (В. Хмурий, Л. Писарєва, А. Попович, В. Таран, Д. Бекарюков, С. Екель, А. Кацнельсон, Є. Турова, О. Сироватка, Й. Каракіс, О. Молокін, В. Осьмак, Є. Ортенберг, Е. Коднір, В. Майданський, І. Машков, М. Ашкіназі, О. Марзєєв, Д. Калюжний, А. Попович, С. Познанський, М. Черпінський, В. Сухомлинський й ін.); III період (90-ті роки ХХ ст. – до наших днів) – «розвиток педагогіки і школи в Українській державі», створення національної системи освіти (О. Начева, Л. Ковальський, С. Сьомка, О. Дячок, Л. Шулдан, О. Тишкевич, О. Гомон, Н. Карапузова, Є. Зімниця, Є. Починок, В. Помогайбо, В. Чепелик, О. Макуха, Т. Прибора, Т. Водолазська, Д. Косенко й ін.).

Схарактеризовано теорію і практику облаштування простору класної кімнати в історії вітчизняної початкової школи в досліджуваних хронологічних межах, які розподілено на окремі етапи: дореволюційний (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), 20–30-ті рр. ХХ ст., радянський (1939–1991 рр.), у якому виокремлено підетапи: 40–50-ті рр., 60-ті рр., 70–80-ті рр. ХХ ст.

З'ясовано, що в дореволюційній початковій школі формування простору класної кімнати було раціональним, простір мав просте розпланування, наближене до квадрата чи прямокутника з рядно-фронтальним типом розміщення парт. Інтер'єр становили шкільні меблі: парти, лави або стільці, дошки для письма, шафи для шкільного приладдя, ікони, картини, мапи й под.

Аналіз проєктів зразкової класної кімнати Ф. Ерісмана, земських шкіл відомих українських архітекторів К. Жукова, П. Альошина, О. Сластіона, Т. Мюнніха засвідчив, що формування простору класної кімнати, її меблювання

організовувалося з урахуванням антропологічних, гігієнічних, педагогічних і соціокультурних чинників.

У 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. формування простору класної кімнати відбувалося на основі нових підходів, лабораторно-бригадного методу навчання, з'являлися нові проєкти класних кімнат, розроблялися нові моделі учнівських меблів, особлива вага надавалася шкільній парті, різноманітному устаткуванню, наочному матеріалу, підручникам, шкільному приладдю тощо. Розміщення парт у класній кімнаті було гнучким – як рядами, так і в різноманітному поєднанні для індивідуальної та групової роботи, упроваджувалася гнучка організація простору класної кімнати.

Із середини 1930-х рр. класні кімнати початкової школи стали більш стандартизованими та мали більш чітку організацію простору з рядно-фронтальним фіксованим розміщенням рядів парт, які стали більш ергономічними. У класній кімнаті облаштовували внутрішньостінні шафи, обов'язковим стало вивішування картин, карт, стендів, стіннівок.

У повоєнне десятиліття головні зусилля були спрямовані на відновлення простору класної кімнати; середина 1950-х рр. ознаменувалася збільшенням числа класних кімнат; наприкінці 1950-х рр. увага приділялась оснащенню класних кімнат, навчальних кабінетів і майстерень, забезпеченню учнів підручниками й зошитами, шкільним приладдям. Формою навчання була класно-урочна, організація простору класної кімнати була фіксованою, рядно-фронтальною.

Схарактеризовано авторську організацію облаштування простору класної кімнати початкової школи у 60-х рр. ХХ ст., як-то: проєктування шкільних будівель і класних кімнат архітектором Й. Каракісом; концепції українських педагогів-практиків, директорів шкіл І. Ткаченка, В. Сухомлинського, П. Лосюка. Доведено, що авторська організація в умовах радянського дискурсу передбачала поєднання фіксованого та гнучкого типів організації простору,

особливі вимоги до формування простору класних кімнат (регіональні, кліматичні, етнографічні), облаштування «зелених класів» з урахуванням науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог.

Визначено особливості організації простору класних кімнат у 70–80-х рр. ХХ ст.: у 1970-ті рр. відбулося збільшення площ класних кімнат, збільшення видатків на утримання класних кімнат у сільських школах, введено в дію нові державні стандарти на шкільні меблі; на початку 1980-х рр. відповідно до реалізації комплексної програми «Початкові класи» у радянській системі освіти чільне місце посідало питання поліпшення облаштування класної кімнати для учнів I–III класів; наприкінці 1980-х рр. відбувався поступовий відхід від фіксованого типу організації простору, від рядно-фронтального фіксованого розміщення парт до гнучкого типу, до відкритого, персоніфікованого освітнього простору класної кімнати, спрямованого на особистісно орієнтовану освіту й збереження здоров'я учнів.

Актуалізовано історико-педагогічний досвід у формуванні простору класної кімнати як важливого компонента освітнього середовища Нової української школи – реформи загальної середньої освіти, що впроваджується в Україні.

Простежено витоки і засади сучасних вимог до формування простору класної кімнати НУШ. На основі здійсненого узагальнення доведено, що простір класної кімнати Нової української школи має не лише відповідати викликам, вимогам і нормам, які постійно змінюються в контексті змін соціуму, а й спиратися на ідеї вітчизняних педагогів й великий практичний досвід початкової школи України з кінця XIX ст. й до 1991 р. Зроблено висновок, що багато аспектів, відображених у Концепції НУШ стосовно формування простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними ідеями й досвідом минулого.

Схарактеризовано перспективні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для дітей за умов пандемії Covid-19 та російсько-української

війни, як-от: культурно-гуманістичний, системно-цілісний, ментально-емоційний, особистісно-розвивальний, соціально-географічний, дистанційний, локально-постерний, просторовий, коадаптивний, соціокультурний, середовищний, антропологічний, ергономічний, гігієнічний, інклюзивний та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *уперше*:

– системно й цілісно розкрито особливості формування простору класної кімнати в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурологічних чинників досліджуваного періоду;

– систематизовано й узагальнено теорію і практику облаштування простору класної кімнати в історії вітчизняної початкової школи за досліджуваного періоду; комплексно й системно проаналізовано праці педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких розглядалися питання шкільних будівель, організації класних кімнат у визначених хронологічних межах;

– з'ясовано, що трансформації у формуванні простору класної кімнати були пов'язані із завданнями, які ставила держава перед системою освіти, з урахуванням науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог кожного етапу розвитку освіти й педагогіки.

У процесі наукового пошуку *уточнено* зміст базових понять «класна кімната», «простір класної кімнати», «формування простору класної кімнати». Простір класної кімнати розглядається як просторово-предметний компонент початкової школи, що включає в себе каркас, шкільні меблі, матеріально-технічне й навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, сукупність та певне розташування яких створює умови для організації навчання. До складників класної кімнати віднесено речі, які в школі набувають особливого значення (знаки, символи, стенди, плакати, стіннівки і т. ін.). Формування простору класної кімнати потрактовано як процес побудови, як особливість облаштування простору класної кімнати початкової школи на основі впровадження освітніх досягнень з урахуванням різноманітних чинників: суспільних, економічних,

культурно-історичних, архітектурних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, педагогічних, психологічних, соціальних та ін.

Подальшого розвитку в дослідженні набули положення щодо необхідності врахування вимог до шкільних будівель і формування простору класних кімнат, які містилися в державних документах і були органічно пов'язані з постійним розвитком країни, державною політикою в галузі освіти України, специфікою освітнього процесу, матеріально-технічною базою кожного виокремленого етапу.

До наукового обігу введено невідомі й маловідомі документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України; у музеях різних регіонів України й Польщі, що розширило джерельну базу й уможливило висвітлення особливостей формування простору класної кімнати початкової школи у визначених хронологічних межах.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал стосовно особливостей формування простору класної кімнати початкової школи України може використовуватися в оновленні змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Організація і управління освітнім процесом у початковій школі», «Організація освітнього середовища в НУШ», «Педагогіка новітньої школи», «Теорія і практика сучасної початкової школи», «Освітній процес в історичному вимірі», які викладаються під час підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 013 Початкова освіта.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі післядипломної освіти педагогічних працівників; під час написання підручників, навчальних і методичних посібників, у розробці навчальних дисциплін вільного вибору, у процесі написання кваліфікаційних робіт, слугувати для розширення тематики наукових дослідницьких проєктів у діяльності гуртків, семінарів і студій.

Окремі положення дисертаційного дослідження доцільно застосовувати в процесі формування освітнього простору класних кімнат закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) НУШ.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання формування простору класної кімнати в історії зарубіжної школи, погляди зарубіжних педагогів на проблему облаштування простору класної кімнати, аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації простору класної кімнати НУШ.

Ключові слова: освітнє середовище, освітній простір, початкова школа, класна кімната, простір класної кімнати, формування простору класної кімнати, шкільні меблі, видатні педагоги, науково-педагогічні підходи, Нова українська школа, Україна.

ABSTRACT

Petrenko I. F. Formation of the Classroom Space of a Primary School in Ukraine (late nineteenth century – 1991) – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation is submitted for a scientific degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.) in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences, the field of knowledge 01 Education\Pedagogy. – Rivne State University for the Humanities, Rivne, 2023.

Content of the abstract

The research provides a holistic analysis of the peculiarities of the formation of the classroom space of a primary school in Ukraine in the late nineteenth century – 1991 as the key structural component of the school space, the main room in the school, which provides the required conditions for a quality educational process and comprehensive development of the child in order to update the positive experience in the context of the creation of the New Ukrainian School.

An important task of the current stage of development of Ukrainian society is to establish an educational space that would fulfill the physical, physiological, age, gender, psychological, and emotional needs of a growing personality, especially at the initial stage of education. The impact of the COVID-19 pandemic and the Russian-Ukrainian war on the life of a child, and particularly on the organisation of the educational process and educational space, is, unfortunately, crucial today, as the practice of having about 30-40 pupils in one limited space during the day is impossible in the contemporary reality.

Online education is being intensively implemented in Ukraine: The All-Ukrainian Online School is operating and various distance learning platforms (Zoom, Google Classroom, Meet, etc.) are being used.

Meanwhile, primary school children should develop a core activity – a learning activity and they need to “learn to learn”, communicate, etc. Therefore, there is a necessity to create such an educational environment that would be simultaneously

developmental and highly effective, safe, and comfortable for pupils and educators, as reflected in the Concept of the New Ukrainian School. This orientation of modern education encourages educators to update existing ideas and substantiate new approaches, including the formation of the classroom space which would ultimately make expedient the organisation of the educational environment and educational space of the New Ukrainian School.

In connection with the emergence of new challenges and issues in the context of psycho-traumatic events, it is becoming relevant to study the historical and pedagogical experience of the past in creating a favourable educational environment and, in particular, the formation of the space of the primary school classroom, which would not only preserve continuity in the development of pedagogical science but also update the positive experience in the context of the creation of the New Ukrainian School. From the end of the twentieth century until 1991, the space of the primary school classroom in Ukraine had its own history of formation, which is associated with changing approaches to education, changing cultural environment, and the development of material and technical resources.

In accordance with the research issue, the source base is divided into six major groups: regulatory documents on the organisation of educational space; documents and materials held in the state archives of Ukraine (Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHAK), Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv), in museums of different regions of Ukraine and Poland; periodicals that published materials on the research issue of various types, genres, and origin; papers of by national educators, psychologists, hygienists, architects, in which the issues of school buildings and organisation of classroom space with certain chronological limits were analysed; interpretive sources; reference literature.

The study divides the historiography of the issue into three periods according to the chronological and issue-thematic approaches in accordance with the

characteristic trends of each of them: Period I (1899-1917) – attempts to reform school education in the imperial area, “pedagogical idea and school during the liberation struggle of the Ukrainian people”(M. Hundobin, O. Dobroslavin, T. Miunnikh, F. Erisman, V. Ihnatiev, V. Farmakovskiy, P. Alosyn, I. Skvortsov, etc.); Period II (1917-1991) – “formation of national school policy”, the Soviet period of establishment of “Ukrainian pedagogy as a component of the “Russian-Soviet” culture” (V. Khmuryi, L. Pysarieva, A. Popovych, V. Taran, D. Bekariukov, S. Ekel, A. Katsnelson, Ye. Turova, O. Syrovatka, Y. Karakis, O. Molokin, V. Osmak, Ye. Ortenberh, E. Kodnir, V. Maidanskyi, I. Mashkov, M. Ashkinazi, O. Marzieiev, D. Kaliuzhnyi, A. Popovych, S. Poznanskyi, M. Cherpinskyi, V. Sukhomlynskyi, etc.); Period III (the 90s of the twentieth century – to the present day) – “development of pedagogy and school in the Ukrainian state”, creation of the national education system (O. Nacheva, L. Kovalskyi, S. Somka, O. Diachok, L. Shuldan, O. Tyshkevych, O. Homon, N. Karapuzova, Ye. Zimnytsia, Ye. Pochynok, V. Pomohaibo, V. Chepelyk, O. Makukha, T. Prybora, T. Vodolazska, D. Kosenko, etc.).

The paper describes the theory and practice of classroom space arrangement in the history of the national primary school in the studied chronological periods, which are divided into separate stages: pre-revolutionary (late nineteenth – early twentieth centuries), 20–30s of the twentieth century, Soviet (1939–1991), in which the following sub-stages are identified: 40-50s, 60s, 70-80s of the twentieth century.

The author found that in the pre-revolutionary primary school, the formation of the classroom space was rational, the room had a simple design, close to a square or rectangle with a row-frontal type of desk placement. The interior was composed of school equipment: desks, benches or chairs, blackboards, cabinets for school supplies, icons, paintings, maps, etc.

The analysis of the projects of F. Erisman’s exemplary classroom, as well as the projects of the Zemstvo schools of famous Ukrainian architects K. Zhukov, P. Alosyn,

O. Slastion, T. Miunnikh showed that the formation of the classroom space and furnishing was organised with due regard for anthropological, hygienic, pedagogical, and socio-cultural factors.

In the 20s and early 30s of the twentieth century, the formation of the classroom space was based on new approaches, laboratory, and brigade teaching methods, new classroom designs were created, new models of pupils' furniture were developed, and special importance was attached to the school desk, various equipment, visual materials, textbooks, school supplies, etc. The arrangement of desks in the classroom was flexible – both in rows and in various combinations for individual and group work, and adaptive organisation of classroom space was implemented.

Since the mid-1930s, primary school classrooms have become more standardised and have a clearer organisation of space with row-front fixed arrangement of lines of desks, which have become more ergonomic. The classroom was equipped with internal wall cabinets, and it became mandatory to hang paintings, maps, stands, and posters.

In the post-war decade, the main efforts were directed at restoring the classroom space; the mid-1950s were marked by an increase in the number of classrooms; in the late 1950s, the focus was on equipping classrooms, training rooms, and workshops, providing pupils with textbooks and notebooks, school supplies. The form of education was classroom-based, and the organisation of the classroom space was fixed, row-front.

The author's organisation of the arrangement of the primary school classroom space in the 60s of the twentieth century is characterised, namely: the design of school buildings and classrooms by architect Y. Karakis; concepts of Ukrainian educators-practitioners, and headmasters I. Tkachenko, V. Sukhomlynskyi, P. Losiuk. It is proved that the author's organisation in the context of the Soviet discourse provided for a combination of fixed and flexible types of space organisation, special requirements for the formation of classroom space (regional, climatic, ethnographic), and the arranging

of “green classrooms” considering scientific and pedagogical, ergonomic, anthropometric, hygienic, and aesthetic demands.

The research identifies the peculiarities of classroom space organisation in the 70s and 80s of the twentieth century: in the 1970s, there was an increase in classroom space, an expansion of expenditures for the maintenance of classrooms in rural schools, and new state standards for school furniture were introduced; in the early 1980s, in order to implement the comprehensive Primary School programme, the Soviet education system focused on improving the arrangement of classrooms for pupils I–III classes; in the late 1980s, there was a gradual shift from a fixed type of space organisation, from a row-frontal arrangement of desks to a flexible type to an open, personalised educational space of the classroom aimed at personality-oriented education and preservation of students’ health.

There is updated historical and pedagogical experience in the formation of the classroom space as an essential component of the educational environment of the New Ukrainian School – the reform of general secondary education, which is being implemented in Ukraine.

The paper traces the origins and principles of modern requirements for the formation of the New Ukrainian School classroom space. On the basis of the generalisation, it is proved that the space of the classroom of the New Ukrainian School must not only respond to the challenges, requirements, and norms that are constantly changing in the context of social change but also rely on the concept’s national educators and the extensive practical experience of primary schools in Ukraine from the late nineteenth century and till 1991. The conclusion is drawn that many aspects reflected in the New Ukrainian School Concept concerning the formation of the primary school classroom space resonate with pedagogical ideas and experiences of the past.

The study describes perspective approaches to the formation of a safe classroom space for children in the situation of the Covid-19 pandemic and Russian-Ukrainian war, including cultural and humanistic, systemic, and holistic, mental, and emotional,

personal development, socio-geographical, distance, local poster, spatial, co-adaptive, socio-cultural, environmental, anthropological, ergonomic, hygienic, inclusive, etc.

The scientific innovation of the study is that for the first time:

Systematically and holistically reveals the specifics of classroom space formation in the context of socio-political, socio-economic, and cultural factors of the studied period;

The theory and practice of classroom space arranging in the history of the national primary school within the investigated chronological framework is systematised and generalised; the works of national educators, psychologists, hygienists, and architects, which addressed the issues of school buildings and classroom organisation in certain chronological terms are comprehensively and systematically analysed;

It is established that the transformations in the formation of the classroom space were connected with the tasks assigned by the state to the education system, taking into account the scientific and pedagogical, ergonomic, anthropometric, hygienic, and aesthetic needs of each stage of development of education and pedagogy;

In the process of scientific research, the content of the basic concepts of “classroom”, “classroom space”, and “formation of classroom space” is clarified. The space of the classroom is considered a spatial and subject component of a primary school, which includes the frame, school furniture, material, and technical, educational, and methodological support of the educational process, the totality and certain placement of which creates conditions for the organisation of training. The components of the classroom space include items that acquire a special meaning in the school (signs, symbols, stands, posters, wall hangings, etc.) The formation of the classroom space is defined as a process of construction, as a feature of the design of the primary school classroom space based on the application of educational achievements with consideration of various aspects: public, economic, cultural, historical, architectural, sanitary, and hygienic, ergonomic, aesthetic, pedagogical, psychological, social, etc.

The survey further elaborated on the provisions on the necessity of considering the requirements for school buildings and the formation of classroom space, which were contained in state documents and were naturally related to the continuous development of the country, state policy in the field of education in Ukraine, the specifics of the educational process, and the material and technical base of each distinct period.

Unknown and little-known documents and materials stored in the state archives of Ukraine; in museums in different regions of Ukraine and Poland have been introduced into scientific circulation, which expanded the source base and allowed to highlight the specific features of the formation of primary school classroom space within certain chronological limits.

The practical significance of the study is that the factual material on the peculiarities of the formation of the classroom space of primary school in Ukraine can be used to update the content of the courses “History of Pedagogy”, “Organization and Management of the Educational Process in Primary School”, “Organization of the Educational Environment in the New Ukrainian School”, “Pedagogy of the New School”, “Theory and Practice of Contemporary Primary School”, “Educational Process in the Historical Dimension”, that is delivered during the training of bachelors, masters, and doctors of philosophy (Ph.D.) in the specialties 011 Educational, Pedagogical Science, 013 Primary Education.

The research materials can be used in the system of postgraduate education of educators; in writing textbooks, teaching, and methodological manuals, in the development of free-elective courses, in preparing qualification papers, and can also serve to expand the topics of research projects in the activities of clubs, seminars, and studios.

Specific provisions of the dissertation research can be applied in the process of forming the educational space of classrooms of general secondary education institutions of the New Ukrainian School.

The conducted research does not exhaust all aspects of the investigated issue. Further research is required on the topic of classroom space formation in the history of foreign schools, the attitudes of foreign educators to the issue of classroom space arrangement, and aspects of training future primary school teachers to the organisation of the New Ukrainian School classroom space.

Keywords: educational environment, educational space, primary school, classroom, classroom space, formation of classroom space, school furniture, prominent educators, scientific and pedagogical approaches, New Ukrainian School, Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Петренко І. Ф. Внесок лікаря-гігієніста Ф. Ф. Ерісмана (1842–1915) в організацію освітнього простору класної кімнати. *Інноватика у вихованні*. 2019. Вип. 9. С. 345-352. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/147>
2. Петренко І. Ф. Василь Сухомлинський про класну кімнату як про важливу складову освітнього середовища. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3. С. 45–48. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/21>
3. Петренко І. Ф. Ергономічний підхід до формування простору класної кімнати початкової школи: теоретичний аналіз проблеми. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 11 Том 1. С. 214–220. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/259>
4. Петренко І. Ф. Організація шкільних приміщень і простору класних кімнат початкових шкіл на українських землях (кінець XIX – початок XX ст.) *Історико-педагогічний альманах*. 2020. Вип. 1. С. 11–18. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/217295>
5. Петренко І. Ф. До питання про організацію простору класних кімнат в церковнопарафіяльних школах українських губерній (друга половина XIX – початок XX ст.). *Нова педагогічна думка*. 2020. № 4. С.74–78. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/258>
6. Павелків Р. В., Петренко І. Ф. Педагогічні підходи до формування освітнього простору: теоретичний аналіз проблеми. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 13. Т.1. С. 39–49. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/371>

Статті у наукових виданнях інших держав

7. Petrenko I. Modern approaches to creating a safe space for children: educational security projects in Ukraine. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy Naukowe*. nr 41(4)/2021 p. 73–81. URL: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/154521/edition/114025/content>

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Петренко І. Ф. Класна кімната як складова освітнього простору: актуалізація проблеми. *Теоретичні та практичні аспекти формування*

освітнього простору навчального закладу: світовий та вітчизняний вимір: тези доповідей міжнародної наукової конференції. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 159–160. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Zbirnyk-tezy.pdf>

9. Петренко І. Ф. С. Г. Карпенчук про роль особистості педагога у формуванні освітнього простору. *Виховання особистості в контексті реформування української школи і розвитку педагогічної науки (пам'яті професора С. Г. Карпенчук)*: Електронний збірник матеріалів II Регіональної науково-практичної конференції. Рівне: РДГУ. 2019. С. 61–65. URL: https://drive.google.com/file/d/1CaUUJ4C0HJ5-oYAKwAHbMjT4pAo3Cxx_/view

10. Петренко І. Ф. Матеріали регіональних учительських з'їздів як джерело вивчення питання про облаштування класних кімнат (60–80-ті рр. XIX ст.). *Регіональні виміри розвитку освітнього простору в Україні*: зб. матеріалів наук.-методол. семінару з історії освіти, м. Київ, 23 жовтня 2019 р. Київ: [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. С. 28–29. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Regionalism_2019.pdf

11. Петренко І. Ф. Змістове наповнення поняття «освітній простір»: теоретичний аналіз. *Сучасна парадигма неперервності розвитку вищої школи в умовах трансформації освітнього простору*: електронний збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Рівне: РДГУ. 2020. С. 91–94. URL: <https://drive.google.com/file/d/14Y1CHx6FRGRqYjQSBpNRmx7Xv3B-Y9yF/view>

12. Петренко І. Ф. Педагогічно-ергономічні умови до формування простору класної кімнати в структурі діяльності початкової школи. *Наука, освіта, суспільство очима молодих*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців. Рівне: РДГУ. 2020. С. 186–187. URL: <http://rshu.edu.ua/images/nauka/CollNOSOM2020.pdf>

13. Петренко І. Ф. Середовищний підхід до вивчення феномена класної кімнати в історії освіти. *Дослідницькі підходи до історико-педагогічних розвідок: від традицій до новацій*: зб. матеріалів V Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, м. Київ, 21 жовтня 2020 р. Київ: ДНПБ, 2020. С. 39. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Doslidnytski_pidkhody_do_istoryko-pedahohichnykh-rozvidok-2020.pdf

14. Петренко І. Ф. Інклюзивний підхід до формування простору класної кімнати. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Умань, 22 квітня 2021 р.
Умань: Візаві, 2021. С. 71–73. URL:
<https://drive.google.com/file/d/1umTbFGur718j2i1dcJ8PFtD8bu7cgS0Q/view>

15. Petrenko S., Petrenko I. Formation of primary school classroom space in the convention of the COVID-19 pandemic. *The VII International Science Conference «Modern science and practice»*, March 26 – 27, 2021, Boston, USA. P. 54–55. URL:
<https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2021/03/VII-Conference-Modern-science-and-practice.pdf>

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

16. Петренко І. Ф. Ігрові фільми як історико-педагогічне джерело вивчення шкільного життя. *Форми репрезентації джерел з історії освіти (до 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського)*: зб. матеріалів Всеукр. наук.- практ. семінару, м. Київ, 15 травня 2019 р. Київ: [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. С.75–76. URL:
https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Forms_of_representation_of_sources_2019_25_06.pdf

17. Петренко І. Ф. Сутність і змістове наповнення поняття «педагогічні підходи». *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи*: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, м. Київ, 19 травня 2021 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. С. 59–60. URL:
http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/Conceptual_and_terminological_apparatus_2021.pdf

18. Петренко І. Ф. Енциклопедичні статті як джерела інформації в біографічному дослідженні з історії освіти: зб. *матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти*, м. Київ, 20 травня 2022 р. Вінниця: ТВОРИ, 2022. С. 62–63. URL:
http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Pedagogical_biography_and_biography-2022.pdf

19. Петренко І. Ф. Вимоги до формування безпечного простору шкільної кімнати початкової школи у контексті концепції Нової української школи. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. aspekty społeczno-prawne*, redakcja naukowa Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczenko, Oksana Petrenko, Wydawnictwo Collegium Witelona Uczelnia Państwowa, Legnica 2022. С.217–226. URL: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/22264>

